

УДК 338.439-049.5

Є. М. Стариченко,
асистент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА КРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Ye. Starychenko,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FOOD SECURITY OF THE COUNTRY AS A SOCIO-ECONOMIC CATEGORY

Продовольча безпека посідає важливе місце в дослідженнях соціально-економічного, політичного, екологічного, демографічного, управлінського, біологічного, інформаційного, інституціонального характеру та в інших наукових напрямках. Це означає, що проблема продовольчої безпеки є не лише актуальною, але й ще складною, багатогранною та багаторівневою. Саме тому складно запропонувати єдине визначення наукової категорії "продовольчої безпеки".

Узагальнено еволюцію підходів до визначення продовольчої безпеки та виділено контент кожного із етапів. Для більшості наукових праць, у яких зроблено спробу щодо систематизації підходів до оцінки та визначення продовольчої безпеки є фокусування уваги не на конкретні дії держав або міжнародних організацій, а на документи декларативного характеру — меморандуми, рішення конференцій, наукові конференції.

Так, заслуговує на увагу праця науковців, які виділяють п'ять етапів в еволюції дефініції продовольчої безпеки. Для 40-х та 50-х минулого століття, на думку науковців, характерною була орієнтація розвинених країн розподіляти надлишки продовольства на основі надання продовольчої допомоги біднішим.

Узагальнюючи вищезазначене, покладено початок виходу цієї проблеми на міжнародний рівень, піднімаються питання "свободи від нужди", "свободи від голоду" та "досягнення економіки достатку", вирішення яких залежать від темпів економічного зростання, динаміки світового виробництва зернових, достатності продовольства у світі та вплив на рівень бідності та наявності й зміни кількості робочих місць.

У дослідженні під продовольчою безпекою розглядається такий стан економіки, соціальної та екологічної сфери країни, за якого забезпечується продовольча незалежність держави, гарантується фізична, соціальна та економічна доступність для кожної людини харчових продуктів, які відповідають вимогам законодавства про технічне регулювання, в обсягах не менше раціональних норм споживання продовольства, необхідних для активного та здорового способу життя.

Виділено місце продовольчої безпеки у системі національної безпеки, яке підпорядковано до економічної, соціальної та екологічної безпеки, що дозволяє розширити коло показників для оцінки продовольчої безпеки за рахунок не лише економічних, але й соціальної та екологічної сфер.

Food security plays an important role in socio-economic, political, environmental, demographic, managerial, biological, informational, institutional and other research. This means that the food security issue is not only relevant, but also complex, multifaceted and multi-level. That is why it is difficult to propose a single definition of the scientific category of "food security".

We will generalize the evolution of approaches to the definition of food security and highlight the content of each of the stages. For most scientific papers, which attempt to systematize approaches to the assessment and definition of food security, the focus is not on the specific actions of States or international organizations, but on declarative documents — memoranda, decisions of conferences, scientific conferences.

Worthy of note is the work of scientists who distinguish five stages in the evolution of the definition of food security. According to scientists, for the 40's and 50's of the last century, the developed countries tended to allocate surpluses of food on the basis of providing food aid to the poor.

Summing up the above-mentioned, the beginning of access of this problem to the international level is set, the issues of "freedom from want", "freedom from hunger" and "achievement of the economics of prosperity" are rising, the solution of which depends on the rates of economic growth, the dynamics of world grain production, the sufficiency of food in the world, and the impact on poverty and the availability and change in the number of jobs.

In the study on food security considers the state of the economy, the social and environmental sphere of the country, which ensures food independence of the state, ensures the physical, social and economic accessibility for every person of food products that meet the requirements of the legislation on technical regulation, in amounts not less than rational norms of food consuming needed for an active and healthy lifestyle.

The place of food security in the national security system, which is subjected to economic, social and environmental security is allocated, which allows expanding the range of indicators for assessing food security due to not only economic, but also social and environmental spheres.

Ключові слова: продовольча безпека, дефініція, еволюція, розвиток, соціум.

Key words: food safety, definition, evolution, development, socium.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема продовольчої безпеки стала предметом постійного обговорення на світовому і міжнародному рівнях коли на почат-

ку 70-х років ХХ ст. один із підрозділів ООН — Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО) — розробила міжнародну стратегію продовольчої

безпеки. Згідно з доповіддю "Стан справ у зв'язку з відсутністю продовольчої безпеки у світі 2013" ФАО, у 2011—2013 рр. у світі не могли задовольнити свої потреби в харчовій енергії 842 млн осіб, що становить 12% населення планети. Тобто кожна восьма людина в світі страждає від хронічного голоду, не отримуючи достатньо їжі для ведення активної та здорового життя. Основна маса голодуючих проживає в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні; доля населення, що не отримує достатнього рівня харчування є самою вищою (32%) в країнах Африки на південь від Сахари.

Так за прогнозами ФАО, в наступні 40 років (до 2050 р.) виробництво продовольства в світі необхідно збільшити на 70 % для того, щоб прогодувати усе населення планети, яке як прогнозується, зросте до 9,3 млрд осіб. І зокрема попит на зерно для продовольчого та фуражного споживання досягне 3 млрд тонн у 2050 році. Що, враховуючи поточне виробництво зерна яке становить 2,1 млрд тонн, то його приріст повинен становити майже 1 млрд тонн (48 %).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні засади продовольчого забезпечення ґрунтовно висвітлено у працях зарубіжних вчених: Т.Р. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Кейнса, С. Аматыя-Кума, М.І. Туган-Барановського, І.Т. Посошкова. Вагомий внесок у розв'язання проблем продовольчої безпеки зробили такі вітчизняні вчені: В.І. Бойко, П.П. Борщевський, О.М. Варченко, В.І. Власов, О.І. Гойчук, А.С. Даниленко, П.А. Лайко, А.С. Лисецький, Б.Й. Пасхавер, І.М. Романюк, О.В. Скидан, В.Г. Ткаченко, В.М. Трегобчук, П.Т. Саблук, О.М. Чечель, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська та інші дослідники. Віддаючи належне напрацюванням згаданих авторів у цій сфері, слід зауважити, що нині недостатньо глибоко досліджено проблеми трактування продовольчої безпеки як соціально-економічної категорії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і підходів щодо трактування продовольчої безпеки як соціально-економічної категорії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Продовольча безпека посідає важливе місце в дослідженнях соціально-економічного, полі-

тичного, екологічного, демографічного, управлінського, біологічного, інформаційного, інституціонального характеру та в інших наукових напрямках. Це означає, що проблема продовольчої безпеки є не лише актуальною, але й ще складною, багатогранною та багаторівневою. Саме тому складно запропонувати єдине визначення наукової категорії "продовольчої безпеки".

Екстраполюючи розвиток останніх років і стан глобального продовольчого забезпечення і сільського господарства зокрема, піддається сумнівам можливість забезпечення зростаючого населення необхідним продовольством. Так, зокрема, в книзі "Межі зростання", у якій містять коректування сценаріїв зроблених в доповіді для проекту Римського клубу, вказують на крах виробництва і продовольчого забезпечення населення зокрема [1]. Грехем Тернер (Graham Turner) з CSIRO (Австралія) опублікував статтю, в якій порівнював прогнози доповіді з 30 роками, що пройшли після публікації, прийшов до висновку що сучасний стан знаходяться в межах, описаних в доповіді [2].

Подібне дослідження проводив Матіс Вакернагель і його колеги, які оцінювали навантаження на довкілля з боку людини і порівняли її з підтримуючою здатністю (потенційної ємністю) планети [3]. Вони визначили екологічне навантаження як земельну територію, необхідну для отримання потрібної кількості ресурсів (зерна, продовольства, деревини, риби, площ під міську забудову) і розкладання викидів, вироблених світовим співтовариством. Згідно з результатами, людство вже витрачає приблизно на 20% більше, ніж допускає рівень самопідтримки.

Крім недостатності фізичного доступу до продовольства, в силу збільшення дефіциту продовольчої сировини прогнозується зменшення економічної доступності. Міжнародна благодійна організація "Oxfam" прогнозує, що ціни на основні продукти харчування до 2030 року можуть зрости більш ніж у два рази. У разі, якщо глави держав і урядів не вживуть необхідних заходів, вартість зернових культур у найближчі 20 років зросте на 120—180 %. Експерти "Oxfam" не самотні у своїх прогнозах стрімкого зростання цін на продукти харчування. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і ФАО також прогнозують, що в найближчі десять років середня ціна на пшеницю і кормове зерно підвищиться на 15—40 %, на рослинні олії перевищить 40 %, на мо-

лочні продукти підвищуються в середньому на 16—45 % [4].

Підвищення цін ще більш посилить як економічну так територіальну диференціацію в споживанні продовольства. Яскравим прикладом, коли показники продовольчої безпеки можуть суттєво погіршитись, не лише в країнах з відсталим сільським господарством, а й за умови успішно працюючого аграрного сектору, є наша країна. Внаслідок макроекономічної нестабільності 2014—2015 років відбулося значне зростання цін внутрішнього продовольчого ринку, яке не супроводжувалося зростанням рівня доходів [5]. Внаслідок цього відбулося значне погіршення оцінок критеріїв продовольчої безпеки. Зменшення внутрішнього споживання сприяло зростанню обсягів аграрного експорту.

В умовах економічної та політичної кризи зазвичай скорочуються державні інвестиції в сільське господарство, що призводить до руйнівних наслідків в плані проблем зубожіння і голоду. Досвід минулого і наукові дослідження показують, про помилковість даної практики. Тільки за наявності ефективного сільського господарства і формуванням систем соціальної допомоги і програм соціального захисту можна досягти надійного рішення проблеми продовольчої безпеки [6].

Узагальнимо еволюцію підходів до визначення продовольчої безпеки та виділимо контент кожного із етапів. Для більшості наукових праць, у яких зроблено спробу щодо систематизації підходів до оцінки та визначення продовольчої безпеки є фокусування уваги не на конкретні дії держав або міжнародних організацій, а на документи декларативного характеру — меморандуми, рішення конференцій, наукові конференції.

Так, заслуговує на увагу праця науковців, які виділяють п'ять етапів в еволюції дефініції продовольчої безпеки [7]. Для 40-х та 50-х минулого століття, на думку науковців, характерною була орієнтація розвинених країн розподіляти надлишки продовольства на основі надання продовольчої допомоги біднішим.

У 60-х відбулося усвідомлення того, що пряма продовольча допомога бідним країнам у середньостроковій перспективі призводить до негативних наслідків для їх розвитку. Наступний етап у 70-х роках відбувся унаслідок продовольчої кризи, коли відповіддю на коливання цін та обсягів виробництва став кон-

троль за обсягами сукупних світових резервів зерна в аспекті забезпечення продовольчої безпеки та підтримки стабільності цін як на національному, так й світовому рівнях. У 80-х роках відбулося розширення поняття "продовольча безпека" шляхом включення до нього економічної та фізичної доступності продовольства. Заключний етап, 90-і роки по теперішній час, детально у цій праці не розглядається, використовуючи визначення продовольчої безпеки ФАО (1996 р.), у якому робиться акцент на необхідності забезпечувати усіх людей якісним та безпечним продовольством, етап називають як "свобода від голоду та виснаження").

Узагальнення наукової літератури з питань забезпечення продовольчої безпеки дозволило систематизувати еволюції підходів до розуміння цієї економічної категорії. Так, привертання уваги світової спільноти до проблем виробництва продовольства, голоду, недодання та здоров'я були ще до створення ФАО. У цей період можна виділити праці Френка Л. Макдугалла, на честь якого Продовольча і сільськогосподарська організація ООН регулярно проводить пам'ятні конференції. Зазначимо, що Френк Л. Макдугалл у 1935 р. опублікував меморандум про проблеми сільського господарства і здоров'я, який став першим документом доведення до світової спільноти ідеї про те, що значній частині населення не вистачає правильного харчування [8]. На міжнародному рівні було проголошено необхідність розвитку співпраці різних держав щодо забезпечення населення у достатніх обсягах продовольства.

Базові підходи, які покладено в основу концепції продовольчої безпеки та дійшли що нинішнього часу були сформульованими на початку сорокових років минулого століття. Очевидно, що роки Другої світової війни ускладнилися питання продовольчого забезпечення населення, що й зумовило проведення конференції (з 18.05 — 3.06. 1943 р., м. Хот-Спрінгс, Вірджінія, США), яка розглядала можливості досягнення "свободи від нужди" в області продовольства та сільського господарства на основі "надійного, належного та відповідного" постачання продовольством". Зазначимо, що у даному підході під "надійним" розуміють наявність постійного та сталого доступу до продовольства, "належне" означає кількісну достатність, "відповідне" — його необхідну поживність, а отже, були закладені основи для комплексного визначення продовольчої безпеки. Отже, категорія "свобода від нужди" вклю-

чала декілька складових продовольчої безпеки: наявність продовольства, його поживність та якісні характеристики, а також стабільність постачання продовольством.

Узагальнюючи вищезазначене, покладено початок виходу цієї проблеми на міжнародний рівень, піднімаються питання "свободи від нужди", "свободи від голоду" та "досягнення економіки достатку", вирішення яких залежать від темпів економічного зростання, динаміки світового виробництва зернових, достатності продовольства у світі та вплив на рівень бідності та наявності й зміни кількості робочих місць. У подальшому, розвиток ідей, які покладено в основу концепції продовольчої безпеки, переважно здійснювалися під егідою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН — міжнародної організації під патронатом ООН, яка заснована 16 жовтня 1945 р. та по теперішній час є провідною організацією у системі ООН, що працює в області розвитку сільських територій та підтримки сільського господарства під гаслом "допомагаємо побудувати світ без голоду" [9].

Зазначимо, що упродовж 50-і-60-і років минулого століття не було однозначного підходу до вирішення продовольчої проблеми. Однак акцент світової та сільськогосподарської політики було зміщено у бік стимулювання виробництва основних сільськогосподарських культур, переважно, пшениці та рису, за рахунок яких передбачалося вирішити проблему досягнення "свободи від нужди" та "свободи від голоду" на світовому рівні, а значить динаміка світового виробництва зернових та їх запаси у рамках цієї концепції все ще могли слугувати індикатором, що характеризує досягнення перелічених свобод. При цьому окремі дослідники вважають, що на національному рівні в цей період для розвинених держав світу була орієнтація до продовольчої незалежності та мінімізації імпорту продовольства. Поступово, у світовій спільноті посилювалося усвідомлення того, що продовольча допомога не лише позитивно впливає на приймаючі країни, але й підриває їх можливості до самозабезпечення продовольством у середньостроковій перспективі, що в кінцевому підсумку погіршує стан продовольчого забезпечення населення. Ця думка знайшла своє висвітлення у ряді публікацій, а також вплинула на роботу Світової Продовольчої Програми [10].

Водночас ідея досягнення свободи від нужди на основі боротьби із бідністю у світі посту-

пово зникає із порядку дня урядів держав, оскільки почала домінувати альтернативна концепція позбавлення населення світу від нужди не через боротьбу із бідністю та повсюдний розвиток економіки та створення робочих місць, а саме на основі надання прямої продовольчої допомоги біднішим країнам з боку провідних країн [11].

Отже, у 50-і та 60-і роки минулого століття загострилися дискусії про вплив продовольчої допомоги на забезпечення продовольством населення у довгостроковому періоді, однак у реальних умовах мало місце нарощування виробництва зернових у розвинених країнах та надання продовольчої допомоги, тобто не орієнтація до продовольчої незалежності, а специфічна форма експортної орієнтації.

Разом з тим, 16 грудня 1966 р. резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй було прийнято "Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права", стаття одинадцята частини третьої якого проголошує визнання права усіх людей на "достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, який включає достатнє харчування, одяг та житло, і на неперервне покращення умов життя" [12]. Другий пункт цієї статті передбачає визначає права кожної людини на свободу від голоду, одночасно закріплюючи зобов'язання країн індивідуально та у порядку міжнародної співпраці приймати необхідні заходи з метою: "покращити методи виробництва, зберігання та розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних та наукових знань, поширення знань про принципи харчування та удосконалення або реформи аграрних систем таким чином, щоб досягнути найбільш ефективного освоєння та використання природних ресурсів; і забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб та із урахуванням проблем країн". Отже, у резолюції зазначається не лише важливість забезпечувати наявність продуктів харчування на внутрішньому ринку, а й необхідність забезпечувати фізичну, транспортну доступність його для населення, а також проводити консультативну роботу із населенням з питань здорового харчування. При цьому взаємозв'язок питань забезпечення економічного зростання та забезпечення населення продовольством не сходить з порядку денного, але робиться акцент на розширенні позиції продовольства, а не на розвитку пла-

тоспроможного попиту на основі боротьби з бідністю.

На думку науковців, для 70-х років минулого століття характерним був акцент національному виробництві продовольства та його спроможності задовольняти потреби населення країни. У якості показника продовольчої безпеки використовувалися стан продовольчого балансу країни.

Отже, для етапу еволюції підходів до продовольчої безпеки, який припав на сімдесяті роки минулого століття, характерним є акцент на контролі світових запасів продовольства з метою забезпечення стабільного постачання продовольством населення та скорочення коливань цін на продукти харчування.

Стан продовольчої безпеки держави характеризується за допомогою двох критеріїв: перший — наявність на продовольчому ринку країни продуктів харчування в достатній кількості для підтримки активного і здорового життя всього населення; другий — критерієм є економічна доступність продуктів харчування для всіх верств населення [13]. Більш того, на переконання ряду авторів, основою продовольчої безпеки є доступність ринку на відміну від застарілих міркувань щодо стабільності виробництва і запасів [14].

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що продовольча проблема має три форми прояву: перевищення пропозиції над попитом за умови стабільної платоспроможності (профіцитний продовольчий ринок); перевищення попиту над пропозицією за умови стабільної платоспроможності (дефіцитний ринок); зниження попиту через скорочення платоспроможності, що призводить до зниження пропозиції та зростання вартості виробництва (ринок, що деградує).

Перші дві форми прояву продовольчої проблеми пов'язано переважно з коливанням пропозиції, що відбиває циклічний характер сільськогосподарського виробництва, сезонність, залежність від погодних умов та інших біологічних чинників. Соціально-економічні викривлення в суспільстві, притаманні цим двом формам прояву продовольчої проблеми, долаються за допомогою держави порівняно легко, хоча це і потребує додаткових витрат (на укладення термінових експортних угод, залучення імпортованих продовольчих ресурсів, збільшення товарних запасів тощо).

Продовольча проблема в третій формі проявляється в умовах економічної кризи, має важкий характер і руйнівні наслідки для про-

довольчого ринку. Відбуваються негативні зрушення не тільки в галузях, що обслуговують продовольчий ринок, але і в економіці в цілому та в соціальній сфері. Негативні зрушення зумовлені низькою віддачою природно-ресурсного потенціалу, що використовується у сільськогосподарстві. Останнє пояснюється насамперед відсутністю ефективного власника, безгосподарним ставленням до землі, недосконалими технологіями виробництва, недотриманням науково-обґрунтованих норм ведення землеробства, хибною практикою максимального залучення земель до обробітку, недостатнім внесенням мінеральних добрив, недоцільною ціновою політикою, відсутністю достатньої кількості сільськогосподарської техніки та її низькою якістю, невиконанням природоохоронних заходів.

З метою уточнення сутності продовольчої безпеки необхідно розкрити зміст соціальної та екологічної складової у аспекті їх впливу на досягнення продовольчого забезпечення. Очевидно, що продовольча безпека безпосередньо залежить від таких соціальних складових як рівень розвитку аграрної освіти та науки, від поширення у суспільстві знань про правильне харчування та навиків приготування та добування їжі, від нерівності у доходах між різними групами населення, від існування різних форм дискримінації в суспільстві та ін.

Також продовольча безпека безпосередньо залежить від таких аспектів екологічного стану у країні як стан сільськогосподарських угідь, якісні та кількісні характеристики водних ресурсів, у т.ч. питної води, біологічної різноманітності, поширення шкідників та ін. Зазначимо, що питання взаємозв'язку продовольчої безпеки та екологічної сфери розглядався на міжнародних самітах та конференціях. Так, план дій Світового саміту з проблем продовольства 1996 р. передбачає (пункт 53): підтримку розміщення капіталовкладень, які сприяють досягненню стійкої продовольчої безпеки, а також подальшому збереженню, сталому використанню природних ресурсів, включаючи ґрунт, водойми, рибні промисли та ліси" Пункт 26 декларації Світового саміту з продовольчої безпеки 2009 р. передбачає мобілізацію ресурсів, необхідних для підвищення продуктивності, що включає вивчення, схвалення та впровадження біотехнологій та інших та інновацій, які є безпечними, ефективними та екологічними.

Узагальнюючи вищезазначене можна виділити такі складові продовольчої безпеки: до-

ступність продовольства (фізична, економічна, соціальна), харчова безпека, повноцінність харчування, стабільність забезпечення продовольчої безпеки. Окрім того, необхідно зазначити, що продовольство може надходити на внутрішній ринок країни не лише за рахунок виробництва всередині країни, але й по імпорту (у т.ч. у вигляді продовольчої та гуманітарної допомоги), що вимагає виділення наявності продовольства на внутрішньому ринку у якості окремої складової продовольчої безпеки.

Важливою умовою досягнення продовольчої безпеки є стабільність її забезпечення, яка передбачає: можливість для населення мати доступ до достатньої кількості продовольства у будь-який час і не перебувати під тиском втрати доступу до продовольства у результаті шоків попиту або пропозиції (у т.ч. економічних або кліматичних криз), а також циклічних коливань кон'юнктури.

У вітчизняній практиці прийнято в першу чергу привертати увагу на такий складовий стабільності забезпечення продовольчої безпеки як продовольчій незалежності, під якою розуміють стабільне виробництво продовольства у обсягах не менше встановлених порогових значень його частки у товарних ресурсах внутрішнього ринку відповідних видів продуктів. Стабільність та надійність забезпечення продовольчої безпеки залежить від багатьох факторів, у числі яких самозабезпечення продуктами харчування та наявність фінансових ресурсів для їх імпорту в необхідному обсязі.

Однією із важливих складових продовольчої безпеки є доступність продовольства для населення. Так, ФАО у декларації Світового саміту з продовольчої безпеки 2009 р., де доступ до продовольства розглядається як доступ окремих людей до відповідних ресурсів та наявність можливостей щодо придбання необхідних продуктів харчування із урахуванням можливих правових, політичних, економічних та соціальних обмежень.

У вітчизняній практиці під економічною доступністю життєво важливих продуктів харчування розуміють можливість отримання всіма верствами населення якісних життєво важливих продуктів харчування у відповідності з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування. Отже, під економічною доступністю продовольства слід розглядати можливість придбання харчових продуктів за цінами, що склалися, в обсягах та асортименті, які не менше встановлених ра-

ціональних норм споживання, забезпечені відповідним рівнем доходів населення. Очевидно, що продукти харчування повинні відповідати вимогам законодавства про технічне регулювання, тобто мати харчову безпеку.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищезазначене, продовольча безпека означає споживання продуктів харчування в обсягах не менше раціональних норм їх споживання, необхідних для активного та здорового способу життя, що вимагає формування раціону харчування людини не лише у напрямі необхідної калорійності, але й збалансованості за поживними речовинами — білками, жирами, вуглеводами, вітамінами та мінералами, тобто харчування повинно бути повноцінним.

Отже, під продовольчою безпекою розглядається такий стан економіки, соціальної та екологічної сфери країни, при якому забезпечується продовольча незалежність держави, гарантується фізична, соціальна та економічна доступність для кожної людини харчових продуктів, які відповідають вимогам законодавства про технічне регулювання, в обсягах не менше раціональних норм споживання продовольства, необхідних для активного та здорового способу життя.

Література:

1. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя / Донелла Медоуз, Йорген Рандерс, Деннис Медоуз / Пер. с англ. — М.: ИКЦ "Академкнига". — 2007. — 342 с.
2. Graham M. Turner A Comparison of the Limits to Growth with thirty Years of Reality / M. Graham // CSIRO Sustainable Ecosystems, (June 2008). — 49 p., GPO Box 284, Canberra ACT 2601 Australia.
3. Wackemagel M. Tracking the Ecological Overshoot on the Human Ecology / M. Wackemagel et. al. // Proceedings of the Academy of Science 99, № 14 (2002): — P. 9266—9271 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pnos.org/cgi/doi/10.1073/pnos.142033699>
4. Кундєєва Г. Продовольча безпека: інноваційний розвиток і зміни у споживанні харчових продуктів / Г. Кундєєва // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2016. — Вип. 42 (2). — С. 29—36.
5. Ільяшенко В.А. Продовольча безпека як складова державної агропродовольчої політи-

ки України / В.А. Ільяшенко // Економіка та держава. — 2008. — № 6. — С. 99—101.

6. Тернавська І.Б. Дефініція категорії продовольча безпека та її еволюція / І.Б. Тернавська // Економіка та держава. — 2015. — № 7. — С. 44—48.

7. Орленко Я.Ю. Особливості категорії "продовольча безпека": теоретичні засади / Я.Ю. Орленко // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 11. — С. 123—125.

8. Шевченко Н.О. Продовольча безпека як політичний та економічний пріоритет держави / Н.О. Шевченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 3. — С. 111—113.

9. Прунцева Г.О. Економічна сутність поняття "продовольча безпека" країни / Г.О. Прунцева // Інноваційна економіка. — 2016. — № 1—2. — С. 34—37.

10. Пилипенко К.А. Продовольча безпека країни — її соціально-економічні напрямки / К.А. Пилипенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер.: Економіка і менеджмент. — 2013. — Вип. 12. — С. 48—51.

11. Дорош М.М. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення / М.М. Дорош, О.О. Дадак, М.М. Дорош // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. — 2014. — Т. 16, № 2 (5). — С. 78—84.

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042

13. Музика П.М. Продовольча безпека України в умовах європейської інтеграції / П.М. Музика, М.Д. Курляк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. — 2013. — Т. 15. — № 2. — С. 226—239.

14. Нуд О.П. Продовольча безпека України: теоретичні та практичні аспекти / О.П. Нуд // Вісник Донецького університету економіки та права. — 2013. — № 2. — С. 168—174.

References:

1. Medouz D. (2007), *Predely rosta. 30 let spustja* [Limits of growth. 30 years later], ІКС "Akademkniga", Moscow, Russia.

2. Graham, M. T. (2008), *A Comparison of the Limits to Growth with thirty Years of Reality*, CSIRO Sustainable Ecosystems, Canberra, Australia.

3. Wackemagel, M. (2002), "Tracking the Ecological Overshoot on the Human Ecology", *Proceedings of the Academy of Science* 99, vol. 14, pp. 9266—9271.

4. Kundieieva, H. (2016), "Food Security: Innovative Development and Changes in Food Consumption", *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia : Ekonomichni nauky*, vol. 42 (2), pp. 29—36.

5. Il'iashenko, V.A. (2008), "Food safety as a component of the state agro-food policy of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 99—101.

6. Ternavs'ka, I.B. (2015), "Definition of the category of food security and its evolution", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 44—48.

7. Orlenko, Ya.Yu. (2013), "Features of the category "food safety": theoretical foundations", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 123—125.

8. Shevchenko, N.O. (2011), "Food security as a political and economic priority of the state", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 111—113.

9. Pruntseva, H.O. (2016), "The economic essence of the concept of "food security" of the country", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 1—2, pp. 34—37.

10. Pylypenko, K.A. (2013), "Food safety of the country — its socio-economic directions", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment*, vol. 12, pp. 48—51.

11. Dorosh, M.M. (2014), "Food security of the state: the essence, structure and features of its provision", *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij im. Gzhyts'koho*, vol. 16, no. 2 (5), pp. 78—84.

12. UN (1966), "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (Accessed 01 June 2018).

13. Muzyka, P.M. (2013), "Food safety of Ukraine in the conditions of European integration", *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij im. Gzhyts'koho*, vol. 15, no. 2, pp. 226—239.

14. Nud, O.P. (2013), "Food safety of Ukraine: theoretical and practical aspects", *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava*, vol. 2, pp. 168—174.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2018 р.